

ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 10^{ΗΣ} ΙΟΥΝΙΟΥ 1999

ΠΡΟΕΔΡΙΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Γ. ΜΗΤΣΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΒΙΒΛΙΟΥ

‘Ο ‘Ακαδημαϊκός κ. **Κωνσταντίνος Δεσποτόπουλος** λέγει τὰ ἐξῆς:

Παρουσιάζω τὸ πρόσφατο βιβλίο τοῦ ‘Ακαδημαϊκοῦ **‘Αγγελου Βλάχου** *‘Η οἰκοδόμηση τῆς δημοκρατίας, καὶ γιὰ τὴν σπουδαιότητα ἤδη τοῦ θέματος καὶ γιὰ τὴν ἐπιτυχεστάτη ἐκθεσὴ του.*

‘Η ἔκφραση «οἰκοδόμηση τῆς δημοκρατίας» ξενίζει κάπως, ἀλλὰ προτιμήθηκε, ὅπως ἐξηγεῖ ὁ συγγραφεύς, ἀπὸ τὴν ἔκφραση «δημιουργία τῆς δημοκρατίας», γιὰ νὰ ἀποφευχθεῖ ἐντύπωση τυχόν, ὅτι ἡ δημοκρατία θεωρεῖται ὡς διαπλασμένη μονομιᾶς. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο εἶχα προτιμήσει, τὸν Μάιο 1994, ὡς τίτλο τῆς ὁμιλίας μου γιὰ τὸ ἴδιο θέμα σὲ Διεθνὲς Συνέδριο, τὴν ἔκφραση «γένεση τῆς δημοκρατίας» (Βλέπε τὸ βιβλίο μου *‘Ελληνικά* 1998, σελ. 149-164).

Τὸ παρουσιαζόμενο βιβλίο, ἐκδομένο τὸ 1999, περιλαμβάνει: Πρόλογο, Πρῶτο Μέρος, Δεύτερο Μέρος, ‘Επιλογὴ βιβλιογραφίας καὶ Εὔρετήριο.

Τὸ πρῶτο Μέρος (σελ. 15-67) ἔχει τίτλο «Οἱ Οἰκοδόμοι», τὸ δεύτερο Μέρος (σελ. 71-128) ἔχει τίτλο «Τὸ πολίτευμα». Καὶ στὰ δύο μέρη ἀντικείμενο πραγματείας εἶναι ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία, καὶ ὄχι γενικὰ ἡ δημοκρατία. Καὶ γράφει γιὰ τὸ πολίτευμα τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ὁ συγγραφεύς: «Ἐγινε ὅμως τὸ ἰσχυρὸ ἐφαλτήριο πὺ ἐπέτρεψε τὴν ἐκπληκτικὴν ἀνθηση καὶ ἀκμὴ ἐνὸς πολιτισμοῦ καὶ τὴν σύλληψιν ἐνὸς τρόπου κοινωνικῆς συμβιώσεως πὺ διέσχισαν τοὺς αἰῶνες καὶ ἔγιναν γιὰ ὅλον τὸν Δυτικὸν Κόσμον κτῆμα ἐς αἰεὶ» (Πρόλογος, σελ. 14).

Πέντε εἶναι τὰ κεφάλαια τοῦ πρώτου Μέρους, ἀντίστοιχα πρὸς τοὺς πέντε ‘Αθηναίους πολιτικούς, τοὺς προβαλλόμενους ὡς «οἰκοδόμους» τῆς δημοκρατίας. ‘Ιδού οἱ τίτλοι τῶν κεφαλαίων: 1. Σόλων ὁ ‘Εξηκεστίδου. ‘Ο θεμελιωτῆς. 2. Πεισίστρατος ὁ Γίγγλυμος. 3. Κλεισθένης ὁ Μεγακλέους. ‘Ο Μεταρρυθμιστῆς.—‘Ο ‘Αρειος

Πάγος (Παρένθεση). 4. Ἐφιάλτης ὁ Σοφωνίδου. Ὁ ἀκραῖος δημοκράτης. 5. Περι- κλῆς ὁ Ξανθίππου. Ὁ ἀγαθὸς τύραννος.

Στὸ πρῶτο αὐτὸ Μέρος ἀξιοποιεῖται ἡ πολιτικὴ ἐμπειρία καὶ ἡ βαθιὰ οἰκείωση τοῦ συγγραφέως μὲ τὶς πηγές τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς Ἱστορίας. Ὑπενθυμίζω, ὅτι ὁ Κύριος Ἄγγελος Βλάχος ἦταν ἐπὶ χρόνια πολλὰ διπλωματικὸς λειτουργὸς σὲ θέ- σεις ὑπεύθυνες, ὅτι ὑπῆρξε Ὑφυπουργός, καὶ ὅτι ἔχει μεταφράσει τὰ κλασσικὰ ἔργα Ἱστορίας, τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Θουκυδίδου, καθὼς καὶ τὸ ἔργο τοῦ Ἀριστοτέ- λους *Ἀθηναίων Πολιτεία*.

Ἐνθαρρυσμένος ὁ συγγραφεὺς ἀπὸ τὴν εὐλογη αὐτεμπιστοσύνη του καὶ στη- ρισμένος στὰ θετικὰ του προσόντα, ἔλαβε τὴν ἀπόφαση νὰ πραγματευθεῖ μὲ τρόπο καινοτόμο κάπως τὴ γένεση καὶ τὴ σύσταση τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας· καὶ ἀπο- τόλμησε μάλιστα νὰ χαρακτηρίσει τὸν Περικλῆ ὡς «ἀγαθὸν τύραννον», καὶ προ- πάντων νὰ συμπεριλάβει ὡς «οἰκοδόμον» τῆς δημοκρατίας, μεταξὺ τοῦ Σόλωνος καὶ τοῦ Κλεισθένης, τὸν παραδοσιακὰ θεωρούμενο τύραννο Πεισίστρατο.

Μὲ ἀκρίβεια ὅσο τὸ δυνατόν καὶ δικαιοσύνη ἐξιστορεῖ διαδοχικὰ ὁ συγγραφεὺς καὶ ἀξιολογεῖ τὴν πολιτικὴ δράση καὶ τὴ θεσπιστικὴ τῆς δημοκρατίας συμβολὴ τοῦ Σόλωνος, τοῦ Κλεισθένης, τοῦ Ἐφιάλτου καὶ τοῦ Περικλέους, κατὰ συνδιανόηση καὶ τῶν δυνατοτήτων καὶ τῶν ἀναγκῶν στὴ σύγχρονή τους πολιτικὴ συγκυρία. Ἐξ ἄλλου, πειστικὰ δικαιολογεῖ τὴν ἀναγωγὴ τοῦ Πεισιστράτου σὲ «οἰκοδόμο» τῆς δημοκρατίας, μὲ ἀναλυτικὴ ἐκθεση τῆς ἐποικοδομητικῆς ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πολιτικῆς τοῦ ἰκανώτατου αὐτοῦ καὶ δημιουργικώτατου πολιτικοῦ τῶν Ἀθηνῶν, καὶ μὲ τὴν ἐξαρση τοῦ σεβασμοῦ του πρὸς τοὺς θεσμοὺς τοῦ Σόλωνος, θεμέλια τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Παρεκβατικὰ στὸ κεφάλαιο γιὰ τὸν Κλεισθένη, καὶ οἰονεὶ συμπερα- σματικὰ γιὰ τὶς μεταρρυθμίσεις του, ἐπισημαίνει: «ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία ἦταν πολί- τευμα σκληρό, ἀπαιτητικὸ, μὲ πολλὰ συντηρητικὰ στοιχεῖα, πολίτευμα ἐπικίνδυνο γιὰ τοὺς ἡγέτες καὶ πολιτικοὺς ἄνδρες» (σελ. 54). Συναισθάνεται ὅμως καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ διακινδυνεύσει ἐξηγήσεις, πῶς συνέβη παρὰ ταῦτα νὰ παραμείνει στὴν πολιτικὴ ἐξουσία ὁ Περικλῆς ἐπὶ τρεῖς δεκαετίες καὶ πλέον καὶ νὰ ἐπιτελέσει τὴν ἱστορικὴ μεγαουργία του. Ἴδου αὐτές: «Συνέπεσε νὰ ὑπάρχουν α) ἓνας ἡγέτης ἐξαιρετι- κῆς ἰκανότητος καὶ ἐξόχου ἀρετῆς συνδυασμένης μὲ ὀξεία ἐπιτηδειότητα, β) μιὰ κοινωνία τῆς ὁποίας ὁ παλμός, καρπὸς τῶν θριάμβων ἐναντίον τοῦ Μήδου, ἦταν ὑψηλὸς ἐνθουσιασμός πού ἔθετε σὲ κίνηση τὴν γενικὴ ἄμιλλα, γ) μιὰ οἰκονομικὴ εὐεξία πού ἄμβλυσε, ὅσο τοῦτο ἦταν δυνατόν, τὶς ἀνισότητες τῶν κοινωνικῶν τάξεων καὶ ἐξασφάλιζε τὴν ἡρεμία δ) πλούσιο κράτος πού μπορούσε, ἄνετα, ν' ἀντιμετω- πίζει μεγάλες δαπάνες τόσο γιὰ τὶς εἰρηνικὲς ἀνάγκες ὅσο καὶ γιὰ τὸν πόλεμο» (σελ. 66).

Στὸ δεύτερο Μέρος, καὶ ἰδιαίτερα σὲ τρία κεφάλαιά του, ὅπου ἡ ἀναλυτικὴ περιγραφή τοῦ πολιτεύματος, ὑπάρχει διεξοδικώτατη καὶ παραστατικώτατη ἔκθεση τῶν συστατικῶν τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας θεσμῶν, μὲ διάταξή τους κάπως συστηματικὴ, ἀλλὰ καὶ μὲ ἀναφορὰ ἱστορικὴ στὴ θέσπισή τους καὶ στὴν ἐξέλιξή τους.

Ἴδού οἱ τίτλοι τῶν κεφαλαίων αὐτῶν: *Νομοθετικὴ ἐξουσία*. Ἐκκλησία τοῦ δήμου - Βουλὴ. Ἐκτελεστικὴ Ἐξουσία. Βουλὴ - Ἀρχοντες. Δικαστικὴ Ἐξουσία, Ἄρειος Πάγος—Ἡλιαία. Στὶς σελίδες τῶν κεφαλαίων αὐτῶν ὑπάρχουν ἀναπτύξεις πραγματολογικές, πιστὲς πρὸς τὴν περιπλοκία συχνὰ τῶν θεσμῶν, οἰονεὶ ἐξαντλητικὲς τῶν καθ' ἕκαστα θεμάτων, κριτικὲς ὅσο πρέπει καὶ ἀξιολογικὲς σὲ τόνο πάντοτε νηφάλιο. Ἡ νομικὴ παιδεία καὶ ἡ διοικητικὴ ἐμπειρία τοῦ συγγραφέως, σύνδρομες τῆς ἱστορικῆς ἐπιστημολογίας του, ἐνισχύουν τὴ διορατικότητα καὶ βοηθοῦν τὴν εὐθυκρισία του, ὥστε νὰ ξεχωρίζει καὶ νὰ προβάλλει τὰ σημαντικώτερα στοιχεῖα τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος, ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ σχολιάζει εὐστοχα, καθὼς ἐξ ἄλλου καὶ δὲν ὑπέχει δεσμεύσεις ἀπὸ ἰδεολογικὲς προκαταλήψεις. Ὀλίγες εἶναι οἱ περιπτώσεις, ὅπου δὲν συμμερίζομαι ὀλωσδιόλου τὶς γνώμες του.

Πολὺ ἐμπεριστατωμένο καὶ πολὺ διαφωτιστικὸ εἶναι τὸ κεφάλαιο γιὰ τὰ οικονομικὰ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας. Ὑπάρχει στὶς σελίδες του ἄρτια ἔκθεση τῶν ἐσόδων καὶ τῶν ἐξόδων τοῦ Δημοσίου, τῶν διαχειριστικῶν μεθόδων καὶ τῶν ἐλεγκτικῶν διαδικασιῶν.

Στὸ κεφάλαιο γιὰ τὴ θρησκεία, ὡς ἔντονα καὶ πυκνὰ συνδεδεμένη μὲ τὴ ζωὴ τοῦ ἄστεως (σελ. 119), ὑπερτονίζει ὁ συγγραφεὺς ἀμαυρὲς ἠθικὰ ἐκδηλώσεις τῆς κοινωνίας τῶν Ἀθηναίων εἴτε κηλίδες ἠθικὲς τῆς νομοθεσίας καὶ τῆς πρακτικῆς τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος· χωρὶς ἐξ ἄλλου νὰ διευκρινίζει, ὅτι αὐτὲς δὲν ἔχουν ὀργανικὴ συνάφεια μὲ τὸ ἦθος τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, ὅπως τουλάχιστον ὁ Περικλῆς τὴν ὀραματιζόταν εἴτε προσπαθοῦσε νὰ τὴν διαπλάσει.

Καὶ στὸ κεφάλαιο «Χαρακτηριστικὰ τοῦ πολιτεύματος», καταληκτικὸ τοῦ δευτέρου Μέρους, προβαίνει ὁ συγγραφεὺς πέραν τοῦ μὲ ἀναφορὰ στὴν Κλεισθένεια ἤδη νομοθεσία χαρακτηρισμοῦ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ὡς πολιτεύματος σκληροῦ, ἀπαιτητικοῦ, ἐπικίνδυνου· γιὰ τοὺς πολιτικούς ἄνδρες (σ. 54· βλ. ἀνωτέρω), καὶ γράφει μὲ ὑπέρμετρη αὐστηρότητα: «ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία ἦταν κάθε ἄλλο παρά ἓνα πολίτευμα ἐπιεικὲς, φιλελεύθερο, δίκαιο πρὸς ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις πολίτευμα ποὺ νὰ ἐξασφαλίζει τὴν ἐλαχίστωση τῆς ἀδικίας καὶ τῆς διαφθορᾶς» (σελ. 123).

Αὐστηρὴ κριτικὴ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ἔχει ἀσκήσει καὶ ὁ Πλάτων, ἀλλὰ ἐκεῖνος ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς ἰδεατῆς πολιτείας. Ὁ συγγραφεὺς ὅμως τοῦ παρουσιάζομένου βιβλίου δὲν ἀποφαινεται ἀπὸ σκοπιὰ ἰδεατῆς πολιτικῆς. Ἡ ἀποτόλμηση τῆς ρητορικῆς «ἀμετροπέειας» («κάθε ἄλλο παρά...») ὀφείλεται μᾶλλον στὴν προσπά-

θείά του νά ἐκφράσει ἔντονα τὴ χειραφέτησή του ἀπὸ τὴν ἐξωραϊστική, ὅπως δηλώνει, περιγραφή τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας στὸν κατὰ Θουκυδίδη Ἐπιτάφιο Λόγος τοῦ Περικλέους. Ἄλλωστε ὁ ἴδιος βεβαιώνει, ὅτι οἱ ἀπότοκες τῆς ἀνεπηρέαστης ἀπὸ τὴν περικλειανὴ ἐξιδανίκευση προσεκτικῆς μελέτης τοῦ ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος «ἄλλες διαπιστώσεις» δὲν «μειώνουν» κατὰ τίποτα τὸ μέγα ἐπίτευγμα τῆς πολιτικῆς ὀργανώσεως μιᾶς κοινωνίας κατὰ τρόπο πρωτοφανῆ καὶ ὑποδειγματικό», δηλαδή τὴν ἀξία τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, καὶ ὅτι ἀπλῶς «καθιστοῦν τὴν εἰκόνα τῆς ἀκριβέστερη καὶ πληρέστερη ὅσο γίνεται» (σελ. 123).

Δὲν ἀποδοκιμάζω τὴν πρόθεση τοῦ συγγραφέως νά πραγματοποιηθεῖ τὸ θέμα του ἀνεπηρέαστος ἀπὸ τὴν περικλειανὴ καὶ θουκυδίδεια γοητεία, καὶ μάλιστα κρίνω πολὺτιμη τὴ συγκομιδὴ του ἀπὸ ἄλλες πηγές, στεγνὰ ἢ καὶ στυγνὰ ἐκφραστικὲς τῆς πραγματικότητος ἐκείνης τῆς ἐποχῆς, καὶ τὴν ἔκγονή της θετικὴ συμβολὴ του πρὸς γνώση πραγματολογικῆ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας.

Ἄλλὰ καὶ δὲν ἀπαρνοῦμαι τὴν προσήλωσή μου στὸ «ἀριστουργηματικό» θουκυδίδειο κείμενο τοῦ Ἐπιταφίου Λόγου τοῦ Περικλέους, ὅπου, καθὼς γράφει καὶ ὁ συγγραφεύς, «ὁ ἔπαινος τῆς ἀρετῆς τοῦ πολίτου ἀμιλλᾶται τὴν ἐξοχὴ δομὴ τοῦ πολιτεύματος»· καθὼς ἔχω ἐπίγνωση, ἐξ ἄλλου, ὅτι, ὅπως δίδασκε ὁ Πλάτων, «φύσιν ἔχει πρᾶξιν λέξεως ἤττον ἀληθείας ἐφάπτεσθαι». Καὶ ἂς μὴ λησμονοῦμε, ὅτι ἢ κατὰ Θουκυδίδη «λέξεις» τοῦ Περικλέους περὶ δημοκρατίας, αὐτὴ, προπάντων καὶ ὄχι ἀπλῶς ἢ ἀντίστοιχη «πρᾶξις» τῶν Ἀθηναίων, παρέμεινε στοὺς αἰῶνες τῆς ἔκτοτε Ἱστορίας, «παράδειγμα» ἐμπνευστικὸ γιὰ ἐξάρσεις τοῦ πολιτικοῦ βίου πλείστων λαῶν σὲ πλεῖστες περιοχὰς τῆς Οἰκουμένης.

Κυρίες, Κύριοι

Ἡ σημερινὴ παρουσίαση βιβλίου ἀποτελεῖ ἀπότιση φόρου τιμῆς πρὸς τὸν ἐν Ἀκαδημίᾳ ἐταῖρον, συγγραφέα τοῦ προκειμένου βιβλίου, καθὼς καὶ πράξις γνήσιας πνευματικῆς ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῶν Ἀκαδημαϊκῶν.

Ἐρρωσθε καὶ Χαίρετε